

חלייב טולקובסקי לאריה טל: שמות משתנים בתקופת המנדט הבריטי

חלק ב

ז'אן-פייר סטרווייס

תרגום מאנגלית: ד"ר עידן ירון

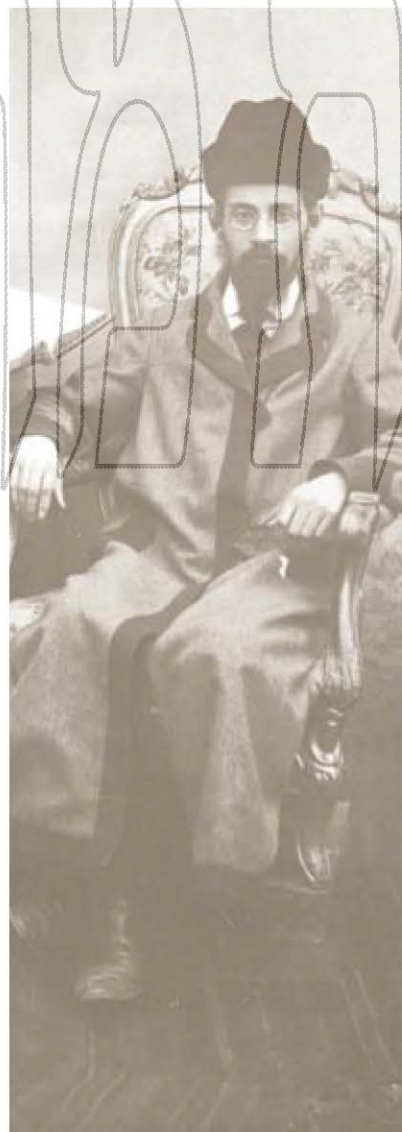
(בגיליון זה מובא חלקו השני של המאמר על שינויי שמות בארץ ישראל בתקופת המנדט הבריטי. החלק הראשון הופיע בחוברת הקודמת, "עת'מול" 190).

צלילים, חיות ומקומות: שמות ישנים וחדשים

בתקופת המנדט יהודים אימצו – או אימצו מחדש – בהמוניהם שמות פרטיים עבריים מסורתיים. השמות החדשים הנפוצים ביותר בקרב גברים היו (לפי סדר יורד): משה, אברהם, יוסף, יעקב, צבי, דוד, אריה, שלמה, ישראל, יצחק, מרדכי, יהודה, שמואל ודב. חלק גדול מן השמות היו שמות בעלי חיים שתורגמו לעברית: הרש היה לצבי, לייב היה לאריה, בער היה לדב, וולף היה לזאב. יהודים מגרמניה, מצדם, זנחו לחלוטין שמות פרטיים גרמניים טיפוסיים, הוגמת ארנסט, רודולף, זיגפריד או וולפגנג, אלה שזכו לשמות עבריים, לרוב תוך שמירת האות הראשונה של השם. עם זאת, השם תיאודור נותר פופולרי, כנראה כתור מחווה למייסד הציונות, תיאודור הרצל, כינויי חיבה נזנחו אף הם כרובם (יעקב במקום ינקעל, אפרים במקום פרוים). כל זאת, אגב, הביא לידי צמצום ניכר במאגר השמות הפרטיים כולו (כ־30 אחוז).

השמות הפרטיים הנשיים הנפוצים ביותר היו (בסדר יורד): שרה, רחל, אסתר, שושנה, לעתים נחרו הנשים במקביל העברית לשמותיהן ה"חינניים": רוזה הפכה לשושנה או לזרדה; פייגה הפכה לציפורה, פרידה לשולמית וגיטל – לטובה, לעומת זאת, רק שמות פרטיים מעטים וחדשים נטבעו בתקופה זו, בהם אביבה ואילנה. השמות הפרטיים ושמות המשפחה החדשים היו קצרים מקודמיהם בכ־20 אחוז: סיומת טיפוסיות לשפת המקור הושמטו (יאקוביציוס הפך ליאקוביץ; סלנטאס הפך לסלנט), השמות הקצרים היו

פשוטים יותר ושמרו על האות הראשונה בשם המשפחה: טליקובסקי, טייטלבוים, טמקין, טאו, טלוב וטולצ'ינסקי הפכו לטל; גארן, גירניצקי וגרונטאל הפכו לגורן, התרגום העברי היה לעתים קטוע (זילברברג, זילברמן וזילברברג הפכו לכספי; גולדנסקי, גולדאפ וגולדשטיין הפכו לזהבי), וכל גונג הכתיב של שמות המשפחה הוחלפו בכתיב אחיד: קהאן וקגן, הוחלפו שניהם לכהן.

אוצר שמות המשפחה קטן בכמעט 20 אחוז מסיבות לשוניות (השמטת סיומות, האחדת כתיב) וסמנטיות (זניחת שמות הנשענים על שמות גאוגרפיים בארצות המוצא) ומסיבות סוציולוגיות (התאמה לנורמות ה"ציוניות" החדשות ולשמות משפחה מקובלים). בדיקה מראה ש־88 אחוז משמות המשפחה הישנים (6,527) לא שימשו עוד שמות משפחה חדשים, ומרבית שמות המשפחה החדשים היו חדשים לחלוטין. נראה כאילו התרחש במקרה זה נתק מוחלט מן העבר: דחייה של השמות הגלותיים, ובו בזמן יצירת שמות משפחה עבריים שהטביעו היהודים עצמם, שמות משפחה טופונימיים רבים (שמקורם בשם מקום) נזנחו, בשל הצליל המורכב שלהם, ומשום שציינו את נושאייהם כמשתייכים למקום שלא היה עוד רלוונטי לאחר ההגירה.

השמות שזניחתם הייתה נפוצה ביותר היו (בסדר יורד): מזרחי, גולדברג, כץ, שטרן, קליין וגולדשטיין. עם זאת, השמות המאומצים הנפוצים ביותר היו כהן, לוי, כספי, כץ, ישראלי, אהרוני, בן-דוד, אלוני, הלוי, מזרחי.

ברזילי, שואבי ובת מרים: שמות המשפחה החדשים

כיצד נוצרו שמות המשפחה החדשים? האם הייתה ביניהם לבין השמות הקודמים המשכיות כלשהי?

המשכיות פונטית או סמנטית מסוימת אפשר לזהות בכ־40-50 אחוז מן הרשומות. המשכיות הפונטית, אגב, קיבלה לעתים צורות מוזרות, כגון פלינדרומים (גפני במקום פייגין), או שיכול הברות (דולן במקום לבדאן).

לשעבר פישמן: הרב יהודה ליב מימון, ממנהיגי המזרחי, בצעירותו

צורת שם התואר - אלון ולא אלוני; ורר ולא וררי

שמות העצם נפוצים כיום כשמות פרטיים חזוקא, ואילו צורת שם התואר משמשת שמות משפחה בלבד. אפשר לייחס צורה זו להבדל בין התפיסה האירופית לבין התפיסה היהודית ברבר תפקידם היחסי של השם הפרטי ושל שם המשפחה: לגבי המהגרים היהודים לארץ ישראל, השם הפרטי ייצג ישות או את שמו של אדם, ואילו שם המשפחה נתפס כשם תואר, המסייע לאפיין או לזוהת את האדם, תסנה חשובה אך לא הכרחית לזהותו. כך נסביר מדוע ברשומות שלפנינו מספר קטן יותר של יהודים שינו את שמם הפרטי מאשר את שם משפחתם, ומדוע במפקד תושבי ירושלים של 1875 השמישו אנשים רבים (אשכנזים) את שם משפחתם כלייל.

אם כן, מתברר כי נוסף למקורות הרבים של תקופת המנדט הבריטי, הרי חקר שינוי השמות של פי הרשומות מן ה-Palestine Gazette מספק תובנות חשובות ברבר תולדותיהם של אנשים אלה וברבר האטימולוגיה של שמותיהם. הרשומות מרשימות את השבר העמוק בין שמות המשפחה ה"גלותיים" לבין אימוץ שמות עבריים, ומרמזות על כך שהמהגרים היהודים התייחסו לשמותיהם הפרטיים כאל נושאה העיקריים של זהותם ואת שמות המשפחה ייעדו לזהות איסתם.

לעיין בנסח:

1. א. שטאל, מוצא השמות, תל אביב 2006.
2. ג' תורל, "עברות שמות בארץ ישראל כתרומות תרבותיות", ג' דף עורכת, נקודות תצפית: תרבות וחברה בארץ ישראל, תל אביב 1988.
3. Beider, Alexander, "A Scientific Approach to the Etymologies of Jewish Surnames", *Avotaynu* 21 (1), 2005

לשעבר סינבאם: יהודה ארוי

המוח-איחפי המקובל (כמו ריבקין, סורקין, פהמקין, רמרוקין). בסך הסל נמצאו ברשומות 673 שמות משפחה הנשענים על 27 שמות זאוגרופיים של נהחת, הרים, ערים או מחוזות, המקומים יותר - ירדני, כרמלי ואפחתי - נצדו ער לפני תקופת המנדט הבריטי; אחרים - עלוני, נגבי, כנחתי - נטבשו ככל הנראה רק בתקופת המנדט. בכמה שמות תוצגו לעברית הסיומות הגרמניות "מן", "ברג", "בלש", "שטיין" - איש, הר, עלה, אבן, כך נצד השם איש-שלום (מפרימק) - אך קיימות גם צורות אחרות שנבשו משם זה: ברי-שלום, בן-שלמה, השלום או שלומי. קבוצה מעניינת של שמות הם אל שניצד משמות גרמניים של עצים: ברנבארם, בקטנבארם, איינבארם, אסקלנבארם, פיינבארם, קירשנבארם. בעברית קיבלו השמות את צורת שם התואר: אגסי, חחבי, אלוני, אשכולי, תאני, חברבני, מדוע לא נבחרה צורת שם העצם במקום

אלכסנדר ביינר (Beider) הציג, כי השמות נצדו למעשה ממילים מצורת, משמות פרטיים, משמות מקצות או משמות משפחה אחרים, על פי סיווג זה, 45 אחדו משמות המשפחה העבריים הורשם נבשו ממילים מקבלות, 40 אחדו משמות פרטיים, 10 אחדו משמות מקצות ו-5 אחדו משמות משפחה אחרים.

שמות רבים נצדו על פי שמות המשפחה המקוריים: מילה פשוטה כמו "תאמי" החליפה את המילה הגרמנית "צווילינג", או את השם הליטאי "צווילינגס"; כך גם לגבי "מלח", המקבילה ל"סולצייק" (מלח הפולני, תוצגו גם שמות עיסקים, כמו "ברדלי" (מן המקבילה הערבית "חרר" - נפחה או "עאבי" (מצין מקבילה לשם הגרמני Wasserträger - נושא מים), תוצגו מסוגים שונים הם מצויים בכל התחומים.

שמות רבים אחרים נבנו מתוך שמות עבריים פרטיים, כמו ראבני או פנחסי, השמות הנפוצים ביותר שנבשו משמות פרטיים הל: אהדוני, בן-יהוד, גלעדי ואראלי, בשמות משפחה הטבעיים משמות נשיים (בת-מרים, בת-חול) בחד ביחור נשים, ובואת חרצ מן הרגם

לשעבר ליטוסקי: רחל ינאית מ'צבי